Uusi luenta Seitsemästä veljeksestä - ensimmäinen naistutkijan Kivi-monografia

Pirjo Lyytikäinen, *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen laji*. SKS 2004. 292 s.

Aleksis Kiven syntymästä tuli viime vuonna kuluneeksi 170 vuotta. Juhlinta kohdistui kuitenkin J. L. Runebergin syntymän 200-vuotismuistoon, joten Kivi jäi hiukan syrjään. Uusi vuosituhat ei ole kuitenkaan Kiveä unohtanut, sillä vuosina 2002 – 2004 Kivestä on ilmestynyt kiitettävästi tutkimuksia (Hannes Sihvo, *Elävä Kivi*; Aarne Kinnunen, *Seitsemän veljestä ja lukemisen juonet*) ja muita teoksia (Anne Helttusen ja Tuula Uusi-Hallilan tietokirja *Kaukana kavala maailma: Aleksis Kiven jäljillä*; Mauri Kunnaksen piirretyt *Seitsemän koiraveljestä*; Esko Rahikaisen Kivi-elämäkerta *Metsän poika: Aleksis Kiven elämä*).

Uutta on se, että paljon tutkittuun Kiveen ja hänen pääteokseensa on uskaltanut tarttua artikkelia laajemmassa formaatissa joku naistutkija. Professori Pirjo Lyytikäinen on tehnyt tällaisen transgressiivisen teon monografiallaan *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen laji* (2004). Olemme oppineet tuntemaan Lyytikäisen Volter Kilven ja modernin dekadenssin etevänä tutkijana, joka tuntee perin pohjin 1800-luvun filosofis-esteettiset teoriat ja käytännöt. Kun hän nyt astuu arvovaltaiseen herraseuraan (Viljo Tarkiainen, Eliel Aspelin-Haapkylä, Arvid Mörne, Aarne Kinnunen, Rafael Koskimies, V.A. Koskenniemi, Lauri Viljanen, J.V. Lehtonen, Paavo Elo, Veijo Meri ym.), hän avaa keskustelun uudesta tulkinnasta ja teoreettisesta näkökulmasta. Hän väittelee ja argumentoi pätevästi ja sivistyneesti.

Aleksis Kivi -tutkimuksessa hallitsevana metodina on ollut historiallis-biografinen menetelmä silloinkin, kun on harjoitettu tekstianalyysia. Vasta 1970-luvulla Aarne Kinnunen uskalsi unohtaa tekijän uuskriittisessä monografiassaan *Tuli, aurinko ja seitsemän veljestä* (1973). Nyt Pirjo Lyytikäinen haastaa Snellmaniin tukeutuvan, yleisesti hyväksytyn käsityksen siitä, että *Seitsemän veljestä* on kehitysromaani. Tämä genre-määritys on ollut kestävä, koska romaani on liitetty allegoriana kansakunnan omaan kehityskertomukseen.

Lyytikäisen pääkysymys on olennainen. Moni lukija on jo ihmetellyt, miten oikeastaan veljesten kehittyminen on ymmärrettävä. Ovatko lukutaito ja suostuminen raatajan raskaaseen ammattiin osoitus kehittyneisyydestä? Veljekset osoittavat keskinäisissä välienselvittelyissään ja toimissaan jo niin huomattavia sosiaalisia taitoja, että kyky ja taito sovinnontekoon naapurienkin kanssa ovat olemassa. Mitä taas tulee veljesten yksilöllisiin ominaisuuksiin, heidän perusluonteensa säilyy, ja yksilölliset piirteet jopa terävöityvät iän myötä. Juhani ei pysty aina hillitsemään primitiivireaktioitaan.

Aapon päällepäsmärin taipumus jopa lisääntyy. Simeonin persoona suorastaan taantuu jne. *Seitsemän veljeksen* tulkinta kehitysromaaniksi onkin totalisoiva yleistys ja osa kansallista identiteettipuhetta.

Metodisesti Pirjo Lyytikäinen jatkaa jo aiemmin aloittamaansa genretutkimusta (esim. *Volter Kilven Alastalon salissa: rakenne, genesis ja genre*, 1989). Kivi-tutkimuksessaan hän koettelee teoreettisen lajin -käsitteen selitysvoimaa tulkinnan apuna. *Seitsemän veljeksen* teoreettiseksi genreksi käsitetään transgressiivinen romaani. Se perustuu Georges Bataillen kirjallisuuskäsitykseen, jossa keskeistä on kirjallisuuden rajojen ylitystehtävä. Transgressiivisuuden teoriassaan Lyytikäinen tukeutuu Peter Stallybrassiin, Allon Whiteen ja Mihail Bahtiniin, kun hän haluaa tematisoida etualalle sen, minkä Kivi-tutkimus on halunnut vaimentaa ja kesyttää, nimittäin veljesten subversiiviset voimat, joiden vaikutuksesta romaani saa myös karnevalistisia piirteitä. Bahtinin karnevalismi ja Georges Bataillen nauru ovat tavoitteiltaan samaan suuntaan tähtääviä teoreettisia käsitteitä.

Johdannossa tutkija luo teoreettisessa kehyksessä näyttämön, jolla iskevät yhteen idealismi ja realismi, järki ja vaistot, hierarkkinen, pappisvetoinen säätyyhteiskunta ja sitä murtamaan pyrkivä moderni individualismi. Kristillisen yhteisön arvomaailman ja romantiikan inspiroimien kumousvoimien yhteenotto tapahtuu lajien diskursiivisessa kamppailussa, jossa lajissa veljekset lopulta saavuttavat voiton, sillä heidän onnistuu säilyttää vapaa päätösvalta omassa elämässään. Vain vapaudessa, kieltämällä pakkovallan ja itse harkiten, he ovat valmiit palaamaan yhteisöön. Siinä pähkinänkuoressa tutkimuksen tulos, jonka kehkeytymistä seuraa kuin jännittävää väittelyä.

Lyytikäinen kirjoittaa Kiven romaanista kontekstissa, joka on rajattu tarkoittamaan 1800-luvun kirjallisuushistoriallisia periodidiskursseja ja senaikaisia kirjallisuuskäsityksiä. Näin hänen luentansa ylittää tähän asti hallinneen mimeettisen tarkastelun, jossa oletuksena on ollut se, että ympäröivä yhteisö on hyvä ja oikeamielinen ja että siihen paluu on viisauden merkki. Kuitenkaan yhteisö ei enää ole sama jo siinä merkityksessä, että veljekset ovat muuttaneet sitä hyvinkin konkreettisesti raivaamalla muun muassa uuden talon korpeen.

Lyytikäinen kiinnittää uudesta näkökulmasta huomiota siihen, miten veljekset eri vaiheissa ratkaisujaan tehdessään pohtivat yhteisön reaktioita, joita he hyvin osaavat kuvitella. Lyytikäisen luennassa veljekset eivät ole idiootteja eivätkä hyväsydämisiä orporaukkoja, joille voi antaa anteeksi kasvatuksen puutteen. Veljekset oivaltavat vallan hyvin, mitä he ovat tekemässä, sillä he tuntevat sekä kristilliset opinkappaleet että yhteiskunnan, jossa he elävät. He ovat tekemässä transgressiivisen teon, suuren synnin, kun eivät alistu lukkarin koulun oppilaiksi, sääty-yhteiskunnan kansalaisiksi. He eivät ikään kuin anna keisarille sitä, mikä keisarille kuuluu. Olen samaa mieltä kuin Pirjo Lyytikäinen, että ilmitason toimintaan

romantiikan tuottama moderni ihmiskäsitys ei nouse, vaan se on vaikuttamassa piiloisesti, ”kuvauksena”, jonka allegoria lukijan pitäisi ymmärtää.

Tutkimuksessa kuunnellaan tarkasti veljeksiä houkuttavaa vapauden ääntä, joka kaikuu myös 1800-luvun poliittisessa historiassa vallankumousvuosina 1830, 1848 ja 1870. Poliittinen kytkös ei kuitenkaan kuulu *Vimman villittyjen poikien* tutkimusstrategiaan, sillä kumousvoimien aiheet suhteutetaan 1800-luvulla tunnettuihin genre- ja motiiviaineksiin. Lyytikäisen luennassa lajien kirjo, sadut, tarinat, laulut ja viisut, jotka toki on hyväksytty myöhemmissä tutkimuksissa Viljo Tarkiaista paremmin, saavat kiinteän muodollis-sisällöllisen merkitsijän tehtävän.

Vaikka keskeisenä aineistona on vain yksi Kiven teos, transgression käsitteen kautta syntyy kiintoisa yhteys Kiven muihin kapinallisiin sankareihin Kullervoon ja Canzioon. Lyytikäisen inspiroimana huomaan, että heitä ovat myös *Karkurien* päähenkilöt. Heidäthän on karkotettu Siperiaan, josta he ovat palaamassa kotiinsa. Etenkin varhaisimmille Kivi-tutkijoille on ollut kiusallista havaita Kiven tekstien yhteys eurooppalaiseen kirjallisuuteen, koska Kiven originaalisuus on pitänyt löytää. Kun Lyytikäinen nyt lähilukee intertekstuaalisesti *Seitsemää veljestä* ja Friedrich Schillerin *Rosvoja* tai Walter Scottin *Rob Royta* tai Shakespearen teoksia, Kiven ainutlaatuisuus näkyy entistä vakuuttavammin.

Lyytikäisen luennassa Jukolan pojat ovat siis rationaalisia olentoja, mutta vietit heitä vievät niin kuin ihmistä yleensä. Tämä romaanin pinnanalainen teesi tematisoituu tutkimuksen alkuluvuissa, joissa analysoidaan veljesten situaatiota. Kysymyksiä syntyy työnteosta, ryhmäkurista ja lukutaidosta. Kuten tunnettua, veljekset ajautuvat metsään, vapauden, mutta myös transgressiiviseen Hiiden/Saatanan valtakuntaan. Pelsepuubi ilmestyy veljeksille tuon tuostakin. Lyytikäinen huomioi Raamatun suuren koodin, joka oli vielä 1800-luvulla merkittävintä kirjallisuutta kansalle. Hän keskustelluttaa paholais-, peikko- ja rosvomotiivit, romantiikan subliimin ja groteskin, sekä Kiven realistisessa että traagisessa romantiikassa (*Seitsemän veljestä* – *Canzio*). Veljesten oma elävä kansankulttuuri pannaan kohtaamaan uushumanismi ja herderiläinen sivistysidealismi. Silloin alkaa näkyä Runebergin ja Kiven ero siinä, mitä Lyytikäinen kutsuu tasavaltaiseksi tekstiksi. Runebergin ja Kiven kansa-käsityksen eron näki selvästi jo Ahlqvist-Oksanen, mutta tuon eron erittelyssä on jääty puolitiehen. Lyytikäinen tarkentaa kuvaa niin, että Kiven kansalla on materiaalinen ruumiinsa päinvastoin kuin Runebergin klassisistis-idealistisella kansalla. Veljekset eivät kuitenkaan ole vielä realismin vaan renessanssin kansaa, joka katsoo karnevalistisesti herroihin.

Luvussa ”Karnevalistinen teksti” veljekset esiintyvät sankareina koomis-realistisissa ja idealistis-romanttisissa lajeissa. Useasti Kivi on hyväksyvästi yhdistetty renessanssin suureen eepikkoon Cervantesiin, mutta ennen Lyytikäistä kukaan ei ole vaivautunut lukemaan auki sitä, mitä renessanssin henki merkitsee Suomen erityistilanteessa 1800-luvulla, tuolloin vasta tulollaan olevan romaanin ilmaisutaloudessa ja lajin poetiikassa. Tuntuu siltä kuin meillä vasta nyt olisi metodiset välineet tutkia myös Kiven huumoria kaikkine satiirisine leukailuineen.

Pirjo Lyytikäinen paljastaa Seitsemästä veljeksestä hegeliläisen filosofian pohjajuonteen, johon sisältyy transgression ja kyseenalaistamisen mahdollisuus, vaikka Hegel itse ei sitä lopulta kannattanut. Veljeksissä sen sijaan seuraa henkisen ja aineellisen välisistä törmäyksistä muutos sekä yksilöissä että yhteisössä. Lyytikäisen Kivi-luenta on näin radikaaleinta Hegelin vasemman flyygelin luentaa, mitä meillä on nähty.

Vimman villityt pojat on kypsän, aiheensa monipuolisesti hallitsevan tutkijan rikassisältöinen työ. Kivi elää siinä täydessä voimassaan, sillä tutkija ei ole mennyt auringon eteen. Painopiste on tulkinnassa eikä teoriassa. Kuitenkin teos kelpaa erinomaisesti metodiseksi oppikirjaksi elegantin toteutuksensa vuoksi. Tutkijan oma innoittuneisuus kerta kaikkiaan valloittaa lukijan. Hyvän tutkimuksen ei siis tarvitse olla vaikeaselkoista, se voi olla myös vakavan-naurullista.

Leena Kirstinä

Hyödyllinen käsikirja keskiajan latinankieliselle kirjallisuudelle

Päivi Mehtonen, *Poetria nova*. Johdatus keskiajan runousoppiin. Tietolipas 192. SKS. Helsinki 2003. 171 s.

Keskiajan latinankieliset runousopit ovat Suomessa jääneet niukalle huomiolle, sillä klassisten kielten opetus on perinteisesti rajoittunut antiikkiin. Keskiajan latinankielistä kirjallisuutta ei ole lainkaan tunnettu tai sitä on humanismin ajoista lähtien pidetty turmeltuneen munkkilatinan edustajana, johon ei ole kannattanut perehtyä. Tänäkin päivänä on jopa yliopistopiireissä vallalla käsitys, että vain klassisten auktoreiden käyttämät ilmaisut ovat kelvollisia ja hyväksyttäviä, kaikki muu virheellistä ja kartettavaa. Kuitenkin keskiajalla, etenkin 1100- ja 1200 - luvulla, syntyi kirjallisuutta, joka niin sisällön kuin muodonkin puolesta vetää täysin vertoja klassisen kirjallisuuden parhaille tuotteille. Päivi Mehtosen *Poetria nova* on siksi tervetullut kokonaisesitys, joka antaa tarpeelliset perustiedot ja oikaisee vuosisataisia väärinkäsityksiä.

Latinalaisia ilmaisuja käytetään tiedotusvälineissä usein, mutta tavallisesti niissä on yhtä monta virhettä kuin sanaakin. Mehtosen kirjan lukijaa ilahduttaa, että vihdoin on ilmestynyt suomenkieliselle lukijakunnalle tarkoitettu teos, jossa latinankieliset nimet, sitaatit ja niiden käännökset ovat pääsääntöisesti mallikelpoisia. Myös käytetty lähdekirjallisuus ja liite

suomennetusta keskiajan kirjallisuudesta ja lähteistöstä todistavat asiantuntemuksesta. Mukaan olisivat kylläkin kuuluneet F.J.E. Rabyn monografiat (*A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages* I-II ja *A History of Christian Latin Poetry*, Oxford, uusimmat painokset 1997) ja Birger Berghin selityksin varustettu käännös *Rhetorica ad Herennium* –teoksesta (1994).

Mikään ei ole niin hyvää, ettei tarkka lukija voisi keksiä siitä joitakin puutteita tai ainakin esittää toivomuksia. Kun keskiajalla runoutta kirjoitettiin sekä antiikin mitoilla että aksentoivan rytmisen periaatteen mukaisesti, olisi jälkimmäisestä runotyylistä toivonut yksityiskohtaisempaa esitystä. Eberhardus Alemannuksen *Laborintus*-teoksesta olisi saanut rytmiikan säännöt sekä useita esimerkkejä eri säkeistötyypeistä ja riimin käytöstä myös metrisissä runoissa. Pieni näyte riimiproosasta olisi myös ollut hyödyksi. Ilman riittävää esimerkistöä teoria jää vähän tunnetulla alalla lukijalle vaikeatajuiseksi, ja teos on kuin märkä saippua, josta ei saa kunnon otetta.

Keskiajan kuuluisimmat runoilijat Archipoeta ja Hugo Primas mainitaan, mutta edellinen ei ole ”myyttinen” eikä ole mitään todisteita siitä, että jälkimmäinen olisi edellisen esikuva. Hugo Primas, jolta on säilynyt joukko tavatonta taituruutta ja latinan hallintaa todistavia runoja, on kiistatta saanut vaikutteita keskiajan ranskalaista runoudesta, mutta Archipoetan runot todistavat Horatiuksen, Vergiliuksen, Ovidiuksen, Persiuksen ja Raamatun tekstien perusteellista tuntemusta, eikä niissä ole kansanomaisia aineksia (vrt.s. 113). Johannes de Garlandialta on pitkä esimerkkiruno suomennoksineen (s. 114-117), vaikka lyhyt ote olisi riittänyt, etenkin kun joidenkin säkeistöjen käännöksissä rytmi ja riimi rikkoutuvat. Johanneksen puisevan runon asemesta olisi ollut parempi ottaa lyhyitä esimerkkejä useammilta runoilijoilta, ainakin Hugo Primakselta ja kristillisen lyriikan pääedustajilta, jotka nyt jäävät kokonaan huomiotta, vaikka profaanin ja kristillisen runouden välillä ei keskiajalla ole muodollista eroa.

Keskiajan erisnimistä ei ole vakiintunutta käytäntöä, vaan eri kielialueilla ne kirjoitetaan usein eri tavoin. Latinaksi kirjoittaneista latinalaisen muodon käyttäminen on perusteltua. Virheitä löytyy PM:n kirjasta harvoin: Komenskýn etunimi on latinaksi Johannes (ei Johann, s. 20), Silvestris on genetiivissä mieluummin Silvestriksen kuin Silvestrisin (s. 25, 74). Prosper (ei Prosperus, s. 67) kirjoitti kronikan vuoteen 455 (ei 378) asti. Ecloga Theoduli –runon kirjoittaja oli Theodulus /-os (ei Theodolus, s. 67). Muista yksityiskohdista totean vain sen, että kun latinan *virtutes et vitia* tarkoittavat varsinaisesti ansioita (hyviä ominaisuuksia) ja virheitä, tuntuu teennäiseltä puhua (esim. s. 129) runouden hyveistä ja paheista, vaikka sanoilla on nämäkin merkitykset.

Poetria nova on erinomaisen hyödyllinen käsikirja, jonka tulisi saada paikkansa korkeakoulujen tutkintovaatimuksissa niin kirjallisuustieteen kuin klassisten kielten puolella. Yhteistyö etenkin Sari Kivistön kanssa on osoittautunut hedelmälliseksi ja sen soisi jatkuvan uusissa teoksissa. Jotta runousoppi ei jäisi vaikeatajuisen teorian asteelle, tarvittaisiin keskiajan runouden antologia, jossa sääntöjen sovellutusta ja kehitystä antiikista renessanssiin havainnollistettaisiin eri vuosisatojen parhailta auktoreilta poimittujen näytteiden ja niiden suomennosten avulla. Tässäkin pätee Senecan oppilaalleen Luciliukselle antama neuvo: ”Matka sääntöjen kautta on pitkä, mutta esimerkkien avulla lyhyt ja tuloksellinen”, *Longum est iter per praecepta, breve et efficax per exemplа* (Epistulae ad Lucilium 6,5).

Tuomo Pekkanen
Latinan kielen emeritusprofessori

Pidot sen kun paranee - hovimestarina Judith

Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen. Toim. Lasse Kekki ja Kaisa Ilmonen. Like, Helsinki 2004. 490 sivua.

Jos viimeisten kolmenkymmenen vuoden ajan kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksessa on ollut mahdotonta puhua vallasta mainitsematta Michel Foucault’ta, näyttää siltä, että 1990-luvulle tultaessa subjektiutta, identiteettiä ja seksuaalisuutta koskevassa keskustelussa Judith Butleria on ollut mahdotonta sivuuttaa. *Pervot pidot* -antologia olisi koko lailla toisenlainen kirja ilman häntä vai olisiko sitä silloin lainkaan olemassa?

Esipuheessa toimittajat toteavat, että *Pervot pidot* on ”ensimmäinen Suomessa julkaistava kattava kokoomateos kirjallisuuden homo-, lesbo- ja queer-tutkimuksesta”. Teos on yleisilmeeltään raikas, inspiroiva ja keskusteluun haastava ilman lupausta sen ”kattavuudesta”, mikä pervotutkimusta läpäisevän ”dekonstruktiivisen käänteenkin” kannalta on tarpeeton retorinen ele. Arviossani en niinkään keskity yksittäisiin artikkeleihin, vaan tarkoitukseni on lukea antologiaa siinä hallitsevan paradigman ja ajattelutavan kautta, hakea yhteyksiä ja rinnakkaistapauksia eri kirjoittajien välillä, hahmottaa mahdollisia aukkoja, sekä pohtia kirjan painoa suomalaisessa yhteydessä.

Kuten Lasse Kekkikin toteaa johdannossaan,homo-,lesbo-japervo-orientaatio kirjallisuuden-tutkimuksessa nojautuu yhtäältä feministiseen tutkimukseen, toisaalta jälkistrukturalistiseen teoriaan. Teoreettinen pohjustus on siis moni- ja poikkitieteinen: joissakin antologian artikkeleissa kysymykset linkittyvät kulttuurihistoriaan ja uushistorismiin, mutta kulttuurin- tutkimuksellinen näkökulma ei tule eksplisiittisesti esille. Kysymystä queerista teoriana ja poliittisena käytäntönä ei oikeastaan käsitellä, vaikka se oireileekin antologian useissa artikkeleissa.

Kun hallitsevaksi paradigmaksi nousee pervous/queer, tästä seuraa, että sitä edeltänyt homo- ja lesbotut-

kimus jää varjoon tai on suorastaan vaarassa mitätöityä. Antologian painopiste on selvästi pervoistamisen projektissa: kirjan kahdestatoista artikkelista vain yksi (Heikki Länsisalon kirjoitus Ernst Jüngeristä) ei identifioudu sen lähtökohtiin ja tavoitteisiin. Tätä vinoutumaa kuroo pätevästi umpeen Lasse Kekin johdanto homo-, lesbo- ja pervotutkimukseen. Hän näkee kirjallisuudentutkimuksen kannalta kentällä kaksi laajempaa suuntausta: homo- ja lesbokirjallisuuden tradition/ kaanonin selvitystyö ja homokerronnan (tekstuaalisuuden ja lukemisen) analyysi. Edellinen rinnastuu naisten ja etnisten kirjallisuuksien vastaavanlaisiin pyrkimyksiin, kun taas jälkimmäisessä juuri yhdysvaltalaisen homokirjallisuuden ohjaamana 1970-luvun kontekstissa nousee esiin ns. ulostulokirjallisuus (coming out). Kekki listaa tarkasti keskeiset teemat, jotka toistuvat lähes kaikissa artikkeleissa: Judith Butlerin teoriat sukupuolen tuottamisesta eli performatiivisuudesta sekä melankoliasta, Eve Kosofsky Sedgwickin kaapin epistemologia sekä homososiaalisuus/homoseksuaalisuus -jaottelu, Julia Kristevan abjekti. Tärkeä huomio on lisäksi tarve lukea länsimaista urbaania modernismia homo- ja lesbosensitiivisesti.

Nojautuen vahvasti anglo-amerikkalaiseen kontekstiin useat antologian kirjoittajat tekevät eroa pervotutkimuksen ja homo- ja lebotutkimuksen välillä viittaamalla 1990-luvulla esiin nousseen pervotutkimuksen antiessentialismiin ja konstruktionismiin, kun taas 1960- ja 70-luvun homo- ja lesbotutkimus oli luonteeltaan essentialistista ja keskittyi identiteettipolitiikkaan. Tutkimusorientaatioiden ero ilmenee myös siinä, missä määrin ne huomioivat seksualiteetin lisäksi muita muuttujia subjekti- ja valta-asemien määrittelyssä: Pervotutkimus omaksui tavoitteekseen huomioida seksualiteettien koko kirjon samoin kuin ”rotua”, etnisyyttä, luokkaa, vammaisuutta, ikää, kansallisuutta jne. koskevan ”toiseuden”. Varhaisempi homo- ja lesbotutkimus taas oli pysytellyt valtaosin hegemonisen valkoisen ja keskiluokkaisen hetero/homo -jaottelun sisällä.

Tähän on lisättävä, että pervotutkimus pyrkii olemaan homo- ja lesbotutkimuksen alkuvaiheita tiukemmin tietoinen ei-normatiivisesta seksuaalisuudesta poikkeavien muotojen historiallisesta ja kulttuurisesta määräytymisestä (Foucault’lta periytyvä ajatus siitä, että moderni länsimainen homoseksuaalisuus sai muotoilunsa vastaa 1800-luvun puolivälin jälkeen ja että tätä ennen emme voi puhua tai on anakronistista puhua ”homoudesta”). Kohteen tai ilmiön historiallisen määräytyneisyyden kylkiäisenä kulkee myös tutkijan oman aseman määräytyneisyyden pohdinta.

Kun ”homo”-kirjallisuuden historia usein palautuu Platoniin, Sapfoon ja jopa *Gilgames*-eepokseen, *Pervot pidot* lähtee liikkeelle myöhäiskeskiajasta ja renessanssista. Tom Linkisen analysoidessa *Canterburyn tarinoiden* anekauppiasta ja Lasse Kekin lukiessa Christopher Marlowen näytelmää *Edward II* kumpikin joutuu painiskelemaan ei-normatiivista seksuaalisuutta merkitsevän terminologian kanssa. Tämä liittyy 1990-luvun pervoteorian ajatukseen siitä, miten seksuaalisuus yhdistetään myös ankarasti seksuaalisuuden ulkopuolelle meneviin muuttujiin: sodomia implikoi epäpuhtautta, kerettiläisyyttä, yhteiskunnallista kaaosta. Romantiikan pervoluentaa edustaa Tiina Rosenbergin ansiokas analyysi C. J. L. Almqvistin romaanista *Kuningattaren jalokivi*, jossa pervouttamisen lähtökohtana on arvoituksellisen Tntomaran androgyynisyys.

Antologian painopiste on 1900-luvun jälkipuoliskon kirjallisuudessa. Tätä rikkoo mielenkiintoisella tavalla Heikki Länsisalon artikkeli Ernest Jüngerin 1920- ja 30-luvun romaaneista, joista avautuu haasteellinen kenttä fasismin, kansallisuuden ja homoerotiikan kytköksistä. Lähtökohtana on erityisesti Klaus Theweleitin tutkimus *Männerphantasien I-II* (1977-78). Kun Länsisalon mukaan Theweleit liudentaa homoeroottisen puolen sotilaiden karskissa ja misogynisessä yhteisössä (Männerbund), Länsisalo katsoo, että Theweleitin Freikorps-kirjallisuudesta tekemät johtopäätökset eivät päde Jüngeriin. Jüngerillä nationalismi ja homoerotiikka nivoutuvat toisiinsa, ja sota näyttäytyy brutaalina homoeroottisena kokemuksena. Tähän haluan esittää kaksi huomautusta: Theweleit ei viime kädessä tutki kansallissosialistista mentaliteettia, vaan miesten ja naisten välisiä suhteita, panssaroidun ja suljetun maskuliinisuuden ja ruumiillisten rajojensa yli ”tulvivan” ja rajoiltaan epämääräisen feminiinisyyden välistä ristiriitaa. Toinen huomautus, joka on antologian kokonaisilmeen kannalta tärkeämpi: Nähdäkseni Jüngeriä voisi mainiosti pervoistaa ”aistillisen soturin” habitukseen liittyvän sadomasokismin kautta, joka jää maininnaksi. Eikö sadomasokismi (roolileikkeineen tai ”todellisuutena”) olisi mitä pervointa?

Pia Hekanahon analyysi Marguerite Yourcenarin romaanista *Hadrianuksen muistelmat* on yksi teoreettisesti vahvimpia ja tasapainoisimpia antologiassa. Erityisen ansiokasta siinä on Eve Kosofsky Sedgwickin halun triangelin yhdistäminen Slavoj Zizekin masokistisen halun ja hovirakkauden käsitteisiin ja yleensäkin psykoanalyysin anti pervoluennassa. Oireellisesti Hekanaho nimeää romaanin eroottisen suhteen ”masokistiseksi teatteriksi”. Itse asiassa teatteri-metaforassa ja sen johdannaisissa on monella tasolla yksi yhdistävä tekijä pervoitetun seksualiteetin artikuloijana: se läpäisee *Edward II* -näytelmän luentaa (unohtamatta englantilaisen renessanssidraaman ristiinpukeutumista), se on vahvasti läsnä Almqvistin *Kuningattaren jalokivikorun* analyysissa ja hiukan etäännytetympänä sen löytää Jeanette Wintersonin romaanin *The PowerBook* ajatuksessa tarinoiden kirjoittamisesta naamiaisasuun pukeutumisena. Ajatus näyttelemisestä on vahva myös Johanna Sinisalon romaanissa *Ennen päivänlaskua ei voi*. Eikä ihme, sillä butlerilainen performatiivisuus kääntyy luontevasti ”teatteriksi” eikä mikään teatteriesitys koskaan toistu samana.

Anna Moring ja Johanna Pakkanen vetävät artikkeleissaan esiin tapoja, joilla lukija asemoituu lukiessaan Wintersonin *The PowerBook* -romaania tai naisdekkarien kostajanaisia. Iseriläinen implisiittinen lukija saa sukupuolen ja seksualiteetin. Pakkasen artikkeli on tärkeä siinä mielessä, että se muistuttaa queer-asenteen mahdollisuuksista myös korkea-matala sekä erityisesti valta-vastustus -asetelmien käsittelyssä. Sanna Karkulehto kirjoittaa tyylikkäästi Sinisalon romaanista *Ennen päivänlaskua ei voi*, joka avautuu oivallisesti ja monitasoisesti pervoluentaan. Pervoistamisen projektissa romaani on antologiassa käsitellyistä teksteistä radikaalein siinä, että se käsittelee (muun ohella) ihmisen ja eläimen välistä seksuaalisuutta tai kuten Karkulehto toteaa, ”queeriuden hyperboleiksi” asettuvat peikot. Gender-järjestelmien ja ei-normatiivisen seksuaalisuuden käsittelyssään Karkulehto olisi voinut viitata scifin ja spekulatiivisen fiktion traditioon vaikkapa Charlotte Perkins Gilmanista Joanna Russiin ja Samuel R. Delanyyn. Ongelmallisuutta näen siinä, miten Karkulehto rinnastaa pervoistamisen ja vieraannuttamisen (”scifi jäljittelee todellisuutta mutta toisin”). Tässä voisi olla tarkemman pohdinnan paikka: Toisin toistaminen on scifissä ymmärretty ”kognitiivisena vieraannuttamisena”, jonka lähtökohdat ovat Brechtin ja venäläisten formalistien vieraaksi tekemisen muotoiluissa[1], kun taas pervoistaminen on ”älyllisen” komponentin ohella tunteiden ja sensitiivisyyden asia - näin päätte-

len esimerkiksi Lynne Pearcen implisiittisestä lukijasta, johon Anna Morin ja Johanna Pakkanen tukeutuvat artikkeleissaan.

Antologian kolmessa viimeisessä artikkelissa seksualiteettien kirjo leikkautuu painotetusti yhteen rotua, etnisyyttä, luokkaa ja kolonialismia/jälkikoloniaalisuutta koskevien puhetapojen kanssa. Mikko Tuhkanen toteaa artikkelissaan Lillian Hellmanin näytelmän *The Children's Hour* taustoista, kuinka näkyvyyden epistemologia leimaa (ja vaivaa) butlerilaista teoreettista asennetta ja kuinka olisi (jo) aika siirtyä Butlerista eteenpäin, esimerkiksi lukemalla uudelleen Gloria Anzaldúan *Borderlands/La Frontera* (1987) -teoksen avaamia reittejä erilaisille rajoille ja hybridiyteen. Eeva Sara lukee tarkasti Jean Rhysin romaaneja *Voyage in the Dark* ja *Siintää saaristomeri* ja päätyy esittämään (monenlaisten muuttujien ja määrittäjien ristitulessa) varsin oivallisen kysymyksen: onko queer-teoriassa jotain outoa silloin, kun seksuaalisuuden merkitys näyttäisi vähenevän siinä?

Myös Kaisa Ilmonen liikkuu artikkelissaan Karibian vesillä. Hän analysoi Michelle Cliffin romaanin *No Telephone to Heaven* päähenkilöä, joka on transseksuaali - ja päätyy kysymään queer-tutkimuksen käyttökelpoisuutta ja legitimiteettiä angloamerikkalaisen kulttuuripiirin ulkopuolella. Tämä on tärkeä kysymys, sillä länsimaiset kategoriat (”homo”, ”hetero”, ”bi” jne.) eivät automaattisesti toimi läntisen kulttuuripiirin ulkopuolella. Heteronormatiivisuuden ja homoseksu-

aalisuuden määrittely on osa kolonisaatioprosessia ja läntisen epistemen valtaa[2].

Vaikka *Pervot pidot* on kirjana varsin kattava ja sisältää oivallista ja tuoretta tietoa samoissa kansissa, sillä on myös katvealueensa. Sen iskusana on queer ja pervoistaminen, eikä se oikeastaan lue tekstejä homo- tai lesbonäkökulmasta. Miksi kenttä on niin voimakkaasti angloamerikkalaisen tutkimuksen dominoima? Onko olemassa muita tapoja lukea kuin butlerilainen[3]?

Tai edelleen: Miksi kaikissa artikkeleissa analysoidut keskushenkilöt ovat jokseenkin nuoria? *Hadrianuksen muistelmat* muodostaa poikkeuksen, mutta tarina on etäännytetty menneisyyteen. Minkälainen olisi homokerronta, jos päähenkilö lähentelee kuuttakymmentä kuten Angus Wilsonilla (*Hemlock and After*, 1952) tai Christopher Isherwoodilla (*A Single Man*, 1964)?

Entä jos kysymys pervoudesta nivoutuu uskontoon, kuten Pier Paolo Pasolinilla (*Teoreema*, 1968) tai Iris Murdochilla (*Henry and Cato*, 1976)? Mitä Mary Dalylla olisi sanottavaa tästä (*Beyond God the Father*, 1973)? Millä tavoin orientalistinen diskurssi pervoistuu vaikkapa Sven Lindqvistin kirjassa *Aavikkosukeltajat* (1990) tai Ferzan Ozpetekin elokuvassa *Haman, Turkkilainen kylpylä* (1996)?

En listaa näitä kysymyksiä puutteina - pikemminkin *Pervot pidot* houkuttaa katsomaan ”toisin” ja ”toisaalle”. Kun antologian kirjoittajat tuntuvat olevan sitä mieltä, että mikä tahansa (”normaali”, heteronormatiivinen, hegemoninen jne.) teksti voidaan pervoistaa, ja kun esimerkiksi Anna Helle tekee näin sävykkäästi Sylvia Plathin romaanille *Lasikellon alla*, voisi heittää kysymyksen toisinkin päin: syyllistytäänkö nyt episteemiseen väkivaltaan? Kysymys on osin retorinen, mutta samalla se viittaa siihen, että queer sallinee ylittää myös vakavan ja koomisen tai ryppyotsaisen ja hervottoman rajan. Mikko Tuhkasella vilahtaakin muotoilu ”queerin uhmakas leikillisyys”. Voisiko pervouden yksi ilmentymä olla Erika Lopezin *Flaming Iguanas* (1998), joka juhlistaa queerin leikillisyyttä, itseironiaa, geneeristä hybridiyttä, sarjakuvamaisten jaksojen, vinjettien ja eri kirjasintyyppien kollaasia?

Suomalaisin voimin tehdyssä kirjallisuudentutkimuksessa *Pervot pidot* on merkkitapaus. Samalla se on tietysti dokumentti kansainvälisten (angloamerikkalaisten) virtausten reseptiosta. Kun antologia väistämättä suuntaa suomalaisia kirjallisuudenopiskelijoita vuosia eteenpäin, on syytä viitata siihen, mitä Jan Löfström kirjoitti angloamerikkalaisen homo-, lesbo- ja queer-tutkimuksen soveltuvuudesta Pohjoismaihin: Yhdysvalloista tai Britanniasta omaksutut ideat eivät automaattisesti asetu pohjoismaiseen todellisuuteen eivätkä vastaa pohjoisia kokemuksia[4]. Kirjallisuudentutkijan kannattaa huomioida tekstien ja puhetapojen materiaaliset ehdot niin diskursiivisia kuin nykyään olemmekin.

Matti Savolainen

Viitteet

[1] Darko Suvin: ”Estrangement and Cognition”. *Metamorphoses of Science Fiction, On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University Press, New Haven & London, 1979, 3-15
[2] Kaisa Ilmonen viittaa karibialaisen kontekstin lisäksi Jarod Hayesin/Arno Schmittin kautta pohjoisafrikkalaisiin ”homoseksuaalisuuksiin”. Tilanteesta islamilaisessa maailmassa ks. myös Frédéric Lagrange: ”Male Homosexuality in Modern Arabic Literature”. I*magined Masculinities. Male Identity and Culture in the Modern Middle East.* Eds. Mai Ghoussoub & Emma Sinclair-Webb. Saqi Books, London, 2000, 169-198.
[3] Tilanteesta Ruotsissa ks. ”Samtal om gaylitteratur”. Hans Olsson, Håkan Lindqvist och Ola Klingberg intervjuas av Eva Johansson och Annina Rabe. *Alt om Böcker,* Nr.3, 1999, 8-16., sekä Bosse Parbring: ”Queer - Vad är det?”. *Genus,* Nr.2, 1999, 14-17. Venäläisestä ja neuvostovenäläisestä tilanteesta ks. Laura Engelstein: *The Keys to Happiness: Sex and the Search for Modernity in fin-de-siecle Russia*. Cornell University Press, 1992, sekä Igor S. Kon: *The Sexual Revolution in Russia.* Trans. James Riordan. The Free Press, New York &London, 1995.
[4] Jan Löfström: “Introduction: Sketching the Framework for a History and Sociology of Homosexualities in the Nordic Countries”. *Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies*. The Haworth Press, London, 1998, 1-13

Väitöskirjat

Poltettuja enkeleitä

Marjut Kähkönen: *Ei kenenkään veli. Naiskirjailijuuden metaforat Helvi Hämäläisen lyriikassa*. SKS 2004. 357 s.

Marjut Kähkösen väitöskirja on lähtökohdiltaan kunnianhimoinen. Kun aineistona ovat Helvi Hämäläisen (1907–1998) kaikki kymmenen runokokoelmaa, kirjailijakuvan rakentaminen ja kehityskaaren seuraaminen käyvät päinsä. Kähkönen lukee Hämäläisen lyriikkaa tämän koko tuotantoa vasten ja kuljettaa lisäksi mukana Hämäläisen omia kommentteja, kokoelmien vastaanottoa, kirjallisuuskeskustelua sekä lyriikan kehityslinjoja. Lyriikan nykytutkimuksen näkökulmat ja keinot nousevat esiin monipuolisesti.

Kähkönen selvittelee, miten Helvi Hämäläisen lyriikassa ratkaistaan naiseuden ja kulttuurissamme patriarkaalisesti rakentuvan kirjailijanroolin välinen ristiriita. Hän kirjoittaa: ”Luovuus rinnastuu [länsimaisessa kulttuurissa] eri ilmenemismuodoissaan miehen seksuaalisuuteen ja tulee ymmärretyksi pelaamisena, taisteluna, johtamisena, kovuutena ja aktiivisina tekoina”. Kähkönen kysyy, miten Hämäläinen vastaa tuotantonsa eri vaiheissa kysymykseen naiseuden ja luomisen mahdollisuuksista ja ilmenemistavoista miesten maailmassa. Naislyyrikon työ esitetään Hämäläisen runoissa synnyttämisenä, kutomisena, leipomisena ja noidan hahmon ottamisena.

Naiskirjailijuuden metaforien avaaminen kognitiivisen metaforateorian ja naistutkimuksen keinoin on onnistunut lähtökohta. Avoimuudessaan ja alttiudessaan useiden näkökulmien käyttöä kohtaan kognitiotieteellinen lähestyntä tekee oikeutta kaunokirjallisen tekstin monipohjaisuudelle, ja kognitioanalyysi sopii nykyvaiheessaan erityisen hyvin modernismin ja sen jälkeisen kirjallisuuden tulkintaan. Metaforat ovat lyriikassa erityisen keskeisiä modernismista lähtien, ja Helvi Hämäläisen teosten nimetkin ovat vahvan metaforisia.

Väitöskirjassa tulee esille kognitioteoriaan kuuluva näkemys metaforasta periaatteena, joka on läsnä käsitteissä, käsitejärjestelmissä sekä tavassamme hahmottaa ja tulkita kohdattua. Hämäläisen runoja luetaan niin, että niiden metaforat ovat yhteydessä kulttuurin käsitejärjestelmiin. Metaforatutkimus onkin samalla ajattelun ja kulttuurin kätkettyjen puolten tutkimusta. Kulttuurin jäsenillä on suuri määrä yhteisiä, usein tiedostamattomia metaforia, joiden osoittaminen ja tulkinta on hedelmällistä.

Kähkönen tuo havainnollisesti esille sen, että metaforat perustuvat ihmisen ruumiillisuudelle, joka on aina lähtökohtana tietämisessä ja asioiden hahmottamisessa. Säiliöskeema on esimerkki fyysisyyden peruskokemuksen vaikutuksesta siihen, miten ihminen hahmottaa ja tulkitsee asioita. Tälle skeemalle pohjautuu myös maailman spatiaalinen jäsentäminen: suuntien ja avaruudellisuuden hahmotus pohjautuu ruumiillisuuden elämykseen ja sen synnyttämään tilakokemukseen.

Väitöskirjassa korostuu vaatimus tietämisen teorian uudistumisesta. Kognitioanalyysia on harjoitettu Suomessa jo kymmenisen vuotta, mutta sen nivominen naisnäkökulmaan on uutta. Eräistä mitätöintiyrityksistä huolimatta kognitiotiede ja naistutkimus elävät ja voivat hyvin – ne ovat merkittävä osa useiden tieteiden uudistusta. Kirjallisuudentutkijatkin pohtivat tietämistä sekä sen sukupuolittuneisuutta, elämyksellisyyttä ja kulttuurisuutta sekä tunteen ja tiedon suhdetta.

Kähkönen onnistuu valottamaan Hämäläisen lyriikkaa ja sen yhteyksiä runouden kehitykseen ja kirjallisuuskeskusteluun. Kognitiivinen teoria auttaa yllättävän hyvin hienosyistenkin metaforien tulkinnassa. Vaikka luenta on rikasta ja vakuuttavaa, sen yksityiskohdista voidaan keskustella, samoin eräistä linjauksista. Seuraavaa ei ole tarkoitettu niinkään kritiikiksi kuin dialogiksi tutkijan kanssa.

Se mikä tutkielmassa on lupaavinta, on siinä yleensä myös ongelmallisinta. Tämän tutkimuksen ihanuus ja kurjuus on aineiston laajuudessa ja näkökulmien runsaudessa. Hämäläisen saama kritiikki ja kauden kotimainen ja kansainvälinen kirjallisuuskeskustelu esitetään harmittavan usein siten, että runoanalyysit jäävät laajojen selostelujen ja poikkeamien varjoon. On lisäksi epäselvää, milloin kritiikin kärjekkyys aiheutuu kirjailijan sukupuolesta, milloin muista syistä. Oliko Hämäläisen lyriikalla toisenlainen vastaanotto kuin esimerkiksi Lasse Heikkilän ja Lassi Nummen lyriikalla?

Aina ei käy ilmi, mikä tehtävä ja asema kirjailijan kirjeiden yms. aineiston

lainaamisella on. Entä jos Hämäläisen runot olisivat aina itsestään selvästi poltopisteessä? Joskus tulkintaa on hankala seurata siksi, että se perustuu parafraasiin tai vain lyhyeen sitaattiin. Yksittäisen kokoelman runoja olisi voinut enemmän keskusteluttaa toistensa kanssa.

Olisiko tulkintaa oleellisesti taustoittavat asiat – modernismin poetiikan ja metaforien aseman siinä – voinut ottaa lähtökohdaksi? Nyt ne esitetään vasta sivulta 67 lähtien, luvun 2.4. alussa. Luvun otsikossa ”Romantikon vastalause 1950-luvun modernismille” nousee esiin tekstissä taajaan käytetty käsiteperhe romantikko/romanttinen. Kähkösen tarkoittama ’romanttisuus’ oli tärkeä osa 1950-luvun suomalaista modernismia, jossa se oli perua 1920- ja 1930-luvuilta. Monet ’romanttisiksi’ mainitut piirteet ovat itse asiassa ekspressionistisia.

Joissakin tapauksissa analyysia tarkentaisi sen huomaaminen, miten paljon Hämäläisen lyriikassa on tekstienvälistä keskustelua kansanrunouden ja ekspressionistisen kirjallisuuden kanssa. Erityisesti varhaiset kokoelmat ammentavat suomalaisen kansanrunouden naiskuvista ja -aihelmista. Ekspressionismille ominaiset piirteet, joita välittyi 1930–1950-luvun runouteen Edith Södergranilta, Uuno Kailaalta ja Katri Valalta, ovat huomattavan yleisiä Hämäläisellä. Monet hänen runonsa ovat läpikotaisin ekspressionistisia, ja useiden muidenkin hänen runojensa luennassa olisi hyvä huomata kosketukset tähän virtaukseen.

Kähkönen panee hyvin merkille Hämäläisen tuotannon yhteydet Suomen kirjallisuuteen. Runojen vuoropuhelu myös Aale Tynnin lyriikan kanssa olisi ollut hyvä tuoda esille. Kähkönen käyttelee käsitteitä johdonmukaisesti, mutta jotakin toivomisen varaa tässä suhteessa on. Olisi hyvä erottaa toisistaan se taho, joka runossa puhuu, ja se joka toimii ja kokee. Kognitiivinen toimija on käyttökelpoinen termi, joka tarkentaisi esitystä.

Marjut Kähkösen väitöskirja antaa, mitä se lupaa. Työn idea on oivallinen. Kirjoittaja esittelee hyvin lähtökohtansa, ja hän perustelee tekemänsä valinnat. Marjut Kähkönen on löytänyt aiheeseensa näkökulman ja rajauksen, joista käy päinsä laajan aineiston läpivalaisu. Tutkija panee kognitiivisen metaforateorian edustajat mielenkiintoiseen vuoropuheluun feministisen metaforateoria luojan Helen Hasten ja eräiden naistutkimuksen klassikkojen kanssa. Hämäläisellä keskeinen esteettisen ja eettisen rajanveto saa ansaitsemansa huomion.

Kähkösen runoanalyysi on tarkkaa ja ajanmukaista, ja ote miellyttävällä tavalla konstailematon. Esitys on hallittua ja sujuvaa, valitut käsitteet palvelevat tarkoitustaan. Kokonaisuus on ehyt, ja suoritus on viimeistelty huolellisesti. On tärkeää, että kirjoittaja kokoaa ja arvioi tutkimustuloksiaan ”Lopuksi”-luvussa, mutta aineiston laajuutta ajatellen yhteenvetokin voisi olla laajempi.

Kirjallisuusinstituution, tiedemaailman ja yliopiston patriarkaalisuus odottaa tutkijoitaan. Onko naisilla näissä maailmoissa muita kunniallisia tehtäviä kuin patriarkaalisuuden pönkittäminen? Onko kriittinen nainen vasta astumassa esiin? – Helvi Hämäläinen kirjoittaa kokoelmassaan *Surmayöt*: ”Köyhästä harmaasta mekostani kasvatan sulkapiikkejä, / siipiäni kuin lumimyrskyä”.

Katriina Kajannes

Kahden kirjan kaanon

Juha Rikama: *Lukion kirjallisuudenopetus 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa opettajien arviointien valossa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004. 171s.

Juha Rikaman väitöskirja on lajinsa harvinaisuus. Siihen on mahdutettu selvitys kirjallisuudenopetuksen tilasta 50-luvulta lähtien, lukion kirjallisuudenopetuksen minihistoriikki sekä Rikaman vuosina 1980, 1990 ja 2001 suomenkielisissä lukioissa kirjallisuuden opettajille tekemien kyselyjen analyysi. Rikama on saanut koottua ainutlaatuista kirjallisuudenopetukseen liittyvää tietämystä sadoilta opettajilta kolmelta eri vuosikymmeneltä.

Tutkimuksen johdanto-osa luo katsauksen oppiaineen historiaan. Rikama selvittää myös virallisten opetussuunnitelmien (1941, 1981 ja 1995) vaikutusta kirjallisuudenopetuksen sisältöihin ja tavoitteisiin. Erikoisin tilanne oli 60-luvulla. Vuoden 1941 opetussuunnitelma ei enää ollut ajantasainen, mutta opetuksen kehittelytyö jatkui äidinkielen opettajien ammattiryhmän sisällä. Elämysestetiikasta edettiin analyysipedagogiikkaan ja kirjallisuuden opetus nähtiin osana kielenopetusta. Kaunokirjallisuuden lukeminen oli lukemisen erityislaji. ÄOL:n suositukset ja opetussuunnitelmaehdotus toimivat epävirallisina normeina vuoteen 1981 asti.

Vuoden 1980 kysely on siis tehty siirtymäaikana: voimassaoleva normiteksti oli jälkijättöinen ja uuden normin virallistumista odotettiin. Kyselyn lähetteessä Rikama kirjoittaa: ”usko äidinkielenopetuksen historian tallentamisen merkitykseen ja tämä ’viime hetki’ rohkaisevat minua lähettämään oheisen kyselylomakkeen täytettäväksesi.” Vuonna 1990 tehdyn kyselyn lähete nimeää tehtäväksi ”tallentaa äidinkielen opetuksen historiaa, toisaalta mahdollistaa seurantatutkimus” uuden opetussuunnitelman kokemuksista. Myös nämä kahdeksan lukuvuotta oli siirtymävaihetta. Lukion päättökokeen uudistuspäätös oli tehty 1988, ja ylioppilaskirjoituksia sopeutettiin vuonna 1992 tulossa oleviin otsikko- ja aineistoaineisiin. Suunniteltiin, että päättökokeen tehtävistä puolet liittyisi kaunokirjallisuuteen, puolet asiateksteihin. Jo etukäteen uudistuksen arvioitiin korostavan ja jäntevöittävän kirjallisuudenopetusta, mikä sitten toteutuikin.

Vuoden 2001 kysely taas on tehty kuuden vuoden kuluttua vuoden 1994 uudistuksesta. Tässä opetussuunnitelmassa keskushallinnon ohjausta minimoitiin ja äidinkielen pakollisten kurssien määrä pudotettiin. Uudistus lisäsi lukiolaisten valinnanvaraa ja paikallista päätäntävaltaa, koska lukioille jätettiin oikeus oma-

leimaiseen opetussuunnitelmaan. Tulos oli Rikaman laskelmien mukaan kuitenkin kirjallisuudenopetukselle tappiollinen: Äidinkielen opetuksesta kirjallisuuteen käytetty aika kasvoi suhteellisesti, mutta absoluuttisesti mitaten lukioajan kirjallisuudentunneista todella katosi 7 - 8. Valinnaista kirjallisuuskurssia eivät suorittaneet läheskään kaikki, eikä niitä kaikissa lukioissa edes ollut tarjolla.

Äidinkielenopettajain liiton aktiivina (kunniajäsen 2005!), oppikirjojen tekijänä ja pitkän uran lukion äidinkielenopettajana toimineen Rikaman tietämys väitöskirjansa alalta on kiistaton. Noin parisataasivuinen teos ohittaa pakostakin monia kiinnostavia aiheita, mutta Rikamaa ei valitettavasti voi kiittää selkokieliseksi tai lukijaystävälliseksikään. Valmiin johdanto-osan historiikki väliin harhaannuttaa tarkkaavainenkin lukijan. Esimerkiksi opetussuunnitelmaan, opetussuunnitelmaluonnokseen ja ammattijärjestön suosituksiin viitataan likimain samoin. Selkeä taulukko tai vaikkapa aikajana teoksen johdanto-osassa olisi auttanut hahmottamaan keskeisiä tapahtumia ja vuosilukuja. Näihin lukija joutuu teoksen mittaan kuitenkin palaamaan.

Varsin mielenkiintoinen osa kyselyanalyysin tuloksista liittyy lukioissa luettuihin teoksiin, kaanonin muuttumiseen tai pysyvyyteen vuosikymmenten myötä. Kirjallisuudenopetukseen käytettävän tuntimäärän väheneminen on selvästi laskenut lukioaikana luetettavien teosten määrää. Kokonaisteoksia luetaan vähän, eikä koko luokan yhteisesti lukemia teoksia juurikaan ole. Lukiolaisten yleissivistys, yhteinen kulttuurinen pääoma jää puutteelliseksi, ellei yhdistäviä kirjallisuuteen liittyviä kokemuksia enää synny. Peräti 38 % vuoden 2001 kyselyyn vastanneista opettajista ei ollut edellisenä lukuvuotena luetuttanut kursseillaan yhtään yhteistä kirjaa. Kirjallisuudenopetuksen kaanoniin, näin Rikama kärjistää, kuuluu vuosituhannen vaihteessa kaksi teosta: Kiven *Seitsemän veljestä* ja Väinö Linnan *Tuntematon sotilas*.

Käytettävän ajan vähyys vaikuttaa lukiossa luetettavien vaihtoehtoisten tai vapaasti valittavienkin teosten määrään ja laatuun. Ulkomaisen kirjallisuuden lisääntymisen Rikama johtaa suoraan EU:n luomasta tarpeesta, mikä tuntuu hieman kaukaa haetulta selitykseltä. Luontevammin ulkomaisen kirjallisuuden luettaminen johtuu samasta syystä kuin luettavan viihteellistyminen: myös fantasian, nuortenromaanien ja jännärien lukemisen taustalla on oppilaiden oma kiinnostus.

Yhtenä tärkeimmistä luettavan kirjallisuuden valintaperusteista kaikissa kolmessa kyselyssä opettajat mainitsevat kirjojen saatavuuden. Vastauksissa tulevat esille myös koulukirjastot, joiden valikoima säätelee oppitunneilla luettavaa kirjallisuutta. Niinpä lukiolaisten lukemista novellikokoelmista yleisin on Jorma Ojaharjun toimittama *Maailmankirjallisuuden mestarinovelleja*, joka ilmestyi vuonna 1961! On surullista, että eniten luetetun kirjallisuuden joukossa suomalainen nykykirjallisuus on merkityksettömässä osassa. Vuoden 2001 kyselyssä 15

luetuimman kokonaisteoksen kotimainen ”uutuuskirjailija” on Väinö Linna; muut eniten luetut kotimaiset edustavat kansallista realismia.

Rikaman tutkimuksen antia on konkreettinen tieto siitä, mitä kirjallisuudenopetuksessa on luokkahuoneiden suljettujen ovien takana vuosikymmenten aikana tapahtunut. Tieto on pääosin detaljitietoa, tiedonmurenia, joista Rikama ei edes yritä rakentaa ehjää, yhtenäistä teoreettiseen kirjallisuudendidaktiikan viitekehykseen sijoitettua järjestelmää. Hänen mielenkiintonsa – ja ansionsa – ovat historioinnissa ja peruskartoituksessa.

Johdanto-osassa Rikama liittää tutkimuksensa sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen, ja muutama viite Pierre Bourdieuhun, Stuart Halliin, Rien Segersiin ja Stanley Fishiin analyysiosassa osoittavat, että tällä lähtökohdalla olisi kirjallisuudenopetuksen analyysille paljon annettavaa. Väitöskirjansa loppuun Rikama on liittänyt lyhyehkön, melko irralliseksi jäävän hahmotelman kirjallisuudenopetuksen muutoksista reseptioestetiikan ja systeemianalyysin tarjoamista teoreettisista lähtökohdista tarkasteltuina.

Kiinnostavimman uuden näkökulman tutkimusaineistoonsa Rikama saa Boel Englundin ruotsalaisesta väitöskirjasta *Skolans tal om litteratur* (1997), jossa vertaillaan ruotsalais- ja ranskalaislukioiden kirjallisuuspuheen muuttumista 1920-luvulta 1980-luvulle. Käyttäessään näin vertailumateriaalina eri maiden kirjallisuudenopetusten traditioita käsitteleviä tutkimuksia Rikama tulee samalla osoittaneeksi, että kirjallisuudenopetuksen tutkimusalalla on pikemminkin hyvien tutkimusaiheiden ylitarjontaa kuin niiden puutetta.

Rikaman lisensiaattityöhön pohjaava teos *Lukion kirjallisuudenopetus. Vanhamuotoisen lukion kirjallisuudenopetus opettajien arviointien valossa* (1984) ja artikkelimuotoinen kokoomateos *Kaanon ja reseptio. Kirjallisuudenopetuksen ulottuvuuksia* (2000) ovat jo tarjonneet väliaikatietoja tutkimustyön etenemisestä. Väitöskirja ei olisi voinut tulla julkisuuteen sopivampaan aikaan. Lukion uusi opetussuunnitelma astuu voimaan lukuvuoden 2005-2006 alkaessa, ja tällä kertaa se on tehty varsin keskusjohtoiseksi. Kuten Rikaman väitöskirja osoittaa, äidinkieli-kirjallisuus -opetuksen historiassa on ollut suorastaan traditiona, että ennen uuden opetussuunnitelman voimaantuloa eletään vuosia normittomassa tilassa. Nyt voimassa oleva vuoden 1995 opetussuunnitelma kouluttaa oppilaita vanhamuotoiseen päättökokeeseen. Uusimuotoinen päättökoe, tekstitaidonkoe ja esseekoe, on käytössä ensi kerran keväällä 2007. Syksyllä 2004 lukio-opintonsa aloittaneet ovat siis opiskelleet äidinkieli-kirjallisuutta joko virallisen opetussuunnitelman tai opettajien uudesta suunnitelmasta mukailemien tavoitteiden ja sisältöjen mukaan.

Vuonna 1992 päättökokeen muutosta suunniteltiin uskoen, että uusista koetehtävistä puolet liittyisi kauno- ja puolet tietokirjallisuuteen, mutta toisin kävi. Vuoden 2007 tekstitaidon kokeen

tehtävänantojen fiktio- ja faktatekstien suhdetta ei ole noin selvän numeerisesti edes veikkailtu. Laajan tekstikäsityksen myötä mediatekstit vahvistanevat aineistoissa asemaansa, ja yleinen käsitys on, että tekstitaidon kokeen edellyttämä tarkentuva tekstianalyysi vahvistaa äidinkielen opetuksen asemaa. Uusien suunnitelmien mukaiset oppikirjat ovat juuri ilmestyneet tai ilmestymässä, ja niiden kirjallisuuskäsitys näyttää rakentuvan paljolti oppilaiden ikätasolle soveltuvien ja oppilaita kiinnostavien aikalaistekstien varaan. Yhteisesti luettujen teosten määrä tuskin lisääntyy uusien opetussuunnitelmien voimaantulon jälkeen; sen sijaan yhteisesti luettavista ja eriteltävistä lyhytmuotoisista teksteistä tulee kirjallisuudenopetuksen keskeisintä aineistoa.

Rikaman perustavalaatuinen tutkimus on kartoittanut lukion kirjallisuudenopetuksen tilaa viideltä vuosikymmeneltä. Kuka sitten ottaakin tehdäkseen jatkotutkimuksen, uusien opetussuunnitelmien ja uudentyyppisen päättökokeen vaikutusten seuranta ja analyysi sijoittuvat tarpeellisuudessaan kirjallisuudenopetuksen tutkimuskohteiden kärkeen.

Kaarina Kolu

Other Modernisms - Modernism's Others

MSA 6 -konferenssi
Vancouver, Kanada 21.- 24.10.2004

Kun kahdeksisen sataa modernismitutkijaa kokoontuu Tyynenmeren rannikolle kokeilemaan kansainvälisen modernismin rajoja, he löytävät marginaalista lähinnä itsensä. Vasta 2000-luvun kynnyksellä perustettu *Modernist Studies Association* (MSA) osoitti Kanadan Vancouverissa pidetyssä kuudennessa konferenssissaan, että satavuotiaan modernismin tutkimus on monessa suhteessa yhä lapsenkengissään - aina "modernismin" alinomaa haarautuvasta ja upottavasta määritelmästä alkaen. Modernismeista käydyn keskustelun elinvoimasta ja moniäänisyydestä kielivät osaltaan erilaisten seminaarien, paneelien ja keskustelutilaisuuksien suoranainen runsaudenpula ja päällekkäisyys. Kun vajaat parikymmentä maata oli edustettuna, kansainvälisen konferenssin kansainvälisyys jätti toivomisen varaa.

Modernismitutkijoiden yhä tiiviimpään poikkitaiteelliseen vuoropuheluun tähtäävä konferenssi pyrki ravistelemaan ja murtamaan reuna-aitojaan, mitä tulee kieliin, murteisiin, kulttuureihin, kohdeyleisöihin, sukupuoleen, politiikkaan sekä aatehistorian ismeihin. Tulevaisuuden tutkimuskentäksi kohotettiin rajojen ylityskohdat ja modernismin kulttuuriset kulkuvälineet: kääntyminen ja kääntymättömyys sekä modernismin muuntuminen ja monikollistuminen kansallisiksi tai ajallisesti ja tilallisesti tiukemmin rajatuiksi paikallisperinteiksi. Samalla haluttiin tietoisesti sekoittaa modernismin leviämisen ja vaikutussuhteiden perinteisen länsilähtöistä magneettikenttää: marginaalejaan yksisuuntaisesti markkina-arvottavan ja kaltaisekseen kangistavan kiikaritutkan sijaan puhuttiin toisensa kohtaavista ja haastavista katseista, eri lähtökohdista kasvaneista ja dialogisista tavoista määritellä moderni.

Jo provosoivasti postmodernin piiristä kutsutut - ja provosoivat - esitelmöitsijävieraat, kuten Linda Hutcheon, paljastivat konferenssin tavoitteeksi marginaalin etsimisen modernin ydintä järkyttämällä. Lähinnä elokuvataiteen esimerkkejä käyttäen Hutcheon kyseenalaisti myyttejä modernistisen taideteoksen mediasidonnaisuudesta ja taidemuotojen välisen kääntämisen mahdottomuudesta. Tavoitteena ei niinkään ollut raja-aitojen murtaminen vaan niiden poistaminen sieltä, missä niitä ei alun pitäen ole ollut. Konferenssin teemaa tukivat myös vuonna 2003 edesmenneen professori Hugh Kennerin kunniaksi järjestetyt kaksi muistoseminaaria. Työssään eritoten englanninkielisen modernismin paaluttajana Kenner korosti kanonisoimiensa modernistikirjailijoiden lähtökohtaista ulkopuolisuutta ja modernismin rakentumista liikkeenä marginaalista keskustaan – oli kyseessä sitten Ezra Pound, James Joyce, Samuel Beckett tai T. S. Eliot. Kennerin voimana pidetään, ettei hänen kameleonttimaista kirjoitustyyliään voi käyttää "kenneriaanisen" koulukunnan perustuksena, vaan pikemminkin kehittämään valmiita luokituksia vieroksuvia sekä yksityiskohdille ja tekstien vivahteille avoimia, herkistyviä tutkijanaisteja.

Katvealueitten valottaminen johti myös modernistiseksi luonnehditun kokemuksen – näkyjen, äänten, hajujen, makujen – synesteettiseen laajentumiseen. Puheenvuoroissa moderni nähtiin löytöretkenä maan- ja kaupunginosasta toiseen. Keskustelu häilyi kaupungin, kaatopaikan ja viidakon laitamilla ja teki ihmisen ja modernin teknologian kohtaamispaikasta joko kodin tai vieroksunnan kohteen. Vieraus ruumiillistui konferenssissa usein modernistin matkana, joko maailmalle tai autobiografisesti itseen. Matkalaukkumodernistissa nähtiin esimerkiksi intiaani- tai maorikulttuurin kaupallistaja, jonka matkassa kulkee eksotiikkaa eräänlaiseen hyperetnisyyteen asti fetisoiva, erilaisuutta turistinähtävyydeksi tai esitykseksi etäännyttävä ja samalla tasapäistävä diskurssi. Tarvittaessa modernismi pääsee marginaaliinsa yksinkertaisesti pysähtymällä ja tympääntymällä omaan ympäristöön ja itseen - kuten osa vaikkapa Virginia Woolfin henkilöhahmoista.

Modernismin rajankäyntien tulehtuneisuutta kuvasti omalta osaltaan pohjoisamerikkalaisten modernismikonferenssien vakionumeroksi 1990-luvulla noussut kiista T. S. Eliotin ja hänen edustamansa modernismin suhteista antisemitismiin. Anthony Juliuksen ja Christopher Ricksin kirjoista näkyvimmin polttoainetta saanut keskustelu on ajoittain hallinnut myös *Modernist Studies Associationin* aikakauskirjaa *Modernism/Modernity*, jonka sivuilla sitä on puitu Ronald Schuchardin aloitteesta. Vancouverissa muun muas-